

НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті порушено проблему необхідності формування життєвої компетентності майбутніх учителів та її складові; актуалізовано необхідність формування цілісного світосприйняття студентів.

Ключові слова: життєва компетентність, самовдосконалення.

Учитель – людина, якій за фахом належить відкривати молодій генерації глибини наук, життєву мудрість, передавати навички діяльності. Та справжнім учителем може стати людина з високими моральними якостями й рівнем культури, яка розуміє, що шлях до професії і шлях у професії потребують праці над собою, постійного формування життєвої компетентності.

За умов трансформації українського суспільства особливої значущості набувають питання формування молоді людиною нових життєвих стратегій, компетентності, конкурентоспроможності, посилення гнучкості та мобільної соціальної поведінки. Щоб знайти своє місце в житті, ефективно освоїти життєві й соціальні ролі, майбутній учитель має володіти певними якостями, вміннями:

- бути гнучким, мобільним, конкурентоспроможним, уміти інтегруватися в динамічному суспільстві, презентувати себе на ринку праці;
- критично, творчо та цілісно мислити;
- використовувати знання як інструмент для розв'язання життєвих проблем;
- генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення й нести за них відповідальність;
- володіти комунікативною культурою, уміти працювати в команді;
- уміти запобігати та виходити з будь-яких конфліктних ситуацій;
- цілеспрямовано використовувати свій потенціал як для самореалізації у професійному й особистому плані, так і в інтересах суспільства, держави;
- уміти здобувати, аналізувати інформацію, застосовувати її для індивідуального розвитку і самовдосконалення;
- бути здатним до вибору численних альтернатив, що пропонує сучасне життя.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Державній програмі “Вчитель” зазначено, що реорганізація навчального процесу у вищих закладах освіти передбачає перехід від традиційних до інноваційних засобів професійного становлення особистості; від пріоритету вузькоспеціальних завдань до цілісного розвитку особистості майбутнього педагога. Більшість педагогів-науковців і освітян-практиків переконані, що підготовка фахівців у будь-якій сфері повинна здійснюватися на новій концептуальній основі в межах компетентнісного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що життєва компетентність – поняття не нове, і дає змогу констатувати часткову розробку загальнотеоретичних аспектів дослідження проблеми формування життєвої компетентності особистості. Це праці В. Афанасьєва, І. Блауберг, Р. Гурова, Л. Когана, М. Нугаєва, В. Отрута, В. Садовського, А. Харчева, Б. Юдіна.

Деякі дослідники розглядають питання формування ключових проявів компетентності майбутніх учителів певного фаху: педагогічної (А. Шишко), комунікативної (О. Волченко). Окремі праці сучасних вітчизняних та зарубіжних учених присвячені проблемам формування життєвої компетентності вихованців інтернатних установ (І. Дикун), соціальної компетентності школярів (О. Прямикова).

Водночас констатуємо недостатність висвітлення в наукових дослідженнях поняття життєвої компетентності майбутніх учителів, що викликає потребу подальшої конкретизації її психологічного змісту та визначення психологічних чинників. Особливо гостро постає проблема формування життєвої компетентності у процесі підготовки майбутніх учителів у класичних університетах, оскільки наявні програми, зміст і методика викладання психолого-педагогічних дисциплін, педагогічні практики не дають змоги сьогодні повною мірою сформувати в майбутніх педагогів необхідні інтегративні аспекти життєвої компетентності нарівні з професійною.

Незважаючи на незаперечну важливість усіх наукових досліджень у цій галузі, рівень розроблення проблеми формування життєвої компетентності майбутнього вчителя є недостатнім. Виникає необхідність в обґрунтуванні таких організаційно-педагогічних умов, які б могли сприяти професійному самовдосконаленню вчителів, стати рушієм розвитку їхнього професіоналізму та зумовили потребу, можливість і здатність до розкриття повного потенціалу особистості.

Мета статті – висвітлити проблему необхідності формування життєвої компетентності студентів педагогічних та класичних університетів.

Відповідно до мети сформульовано завдання дослідження:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначити суть та особливості життєвої компетентності студентів ВНЗ.
2. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування життєвої компетентності студентів.

Розглядаючи поняття життєвої компетентності, важливо враховувати не тільки те, що знає людина і якими методами вона користується, а й те, що рухає її діями, які погляди вона поділяє, як реагує на різні ситуації, причому все це розглядається не окремо, а загалом. Крім того, життєва компетентність – це ситуативна категорія, тому що виражається в готовності здійснювати яку-небудь діяльність у конкретних життєвих ситуаціях. Прояв компетентності можна оцінити тільки на основі сформованої в людини сукупності умінь та її поведінкових реакцій. Необхідною умовою констатації рівня життєвої компетентності є вік. Мінімальний віковий ценз – 25 років, тобто вік поринання в самостійне професійне життя одразу після закінчення вищого навчального закладу.

Життєву компетентність розглядають як комплекс складних умінь, знань і ціннісних орієнтацій, що стосуються: самого себе як особистості, як суб'єкта життєдіяльності; взаємодій з іншими людьми; діяльності в усіх її типах і формах [3].

Автори науково-методичного збірника “Життєва компетентність особистості” зазначають, що життєва компетентність є складним утворенням і охоплює: знання, уміння та навички; життєтворчі здібності; життєвий досвід; життєві досягнення особистості; уміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях; здатність обирати адекватні та ефективні способи розв'язання життєвих проблем; знання своїх особистих якостей, переваг і недоліків; здатність до самовдосконалення та самозмін; здатність розуміти та правильно оцінювати інших людей, встановлювати з ними адекватні форми спілкування, виявляти толерантність у відносинах; уміння керувати собою й обставинами свого життя; здатність особистості до життя (здатність перебувати в соціумі й відповідно діяти) [2].

І. Єрмаков визначив два основних блоки компетенцій, які утворюють життєву компетентність особистості, – базові (особистісно-центровані) та похідні (суспільно-центровані) компетенції. Цей поділ є також значною мірою умовним. Автор вважає, що у структурі життєвої компетентності можна виокремити базові елементи (наприклад, фізичні, когнітивні та моральні якості особистості), які, відповідно до сфери життєдіяльності, дають змогу утворювати похідні компетенції – трудову, технологічну, політико-правову. Звичайно, для цього до елементів базових компетенцій додаються досвід, знання, життєві цінності та духовні й матеріальні результати смисложиттєвих виборів [1].

По суті, життєва компетентність і життєві цінності майбутнього вчителя значною мірою формують світосприйняття, ціннісні орієнтації та принципи підростаючого покоління. Життєво компетентна особистість учителя може певною мірою уособлювати силу, яка протистоїть несприятливим соціальним явищам та антидуховності в навчальному середовищі.

Завжди необхідним й актуальним залишається педагогічне кредо: “Тільки особистість виховує особистість, тільки характер формує характер”, з якого логічно випливає, що вчитель повинен бути відповідальним за свій саморозвиток, самоактуалізацію, професійні вміння, професійну майстерність, за своє постійне самовдосконалення.

Актуалізація проблеми формування життєвої компетентності пов'язана з новими підвищеними вимогами щодо етичних, громадянських якостей особистості вчителя. Це впливає з особливої функції в суспільстві, специфіки професійної діяльності, соціальних можливостей впливати на духовне життя суспільства. Коли втрачається стійкість цінностей, відбувається їхнє переосмислення і зміна, особливо важливим стає зосередження уваги в педагогічному ВНЗ на підготовці майбутнього вчителя, який спроможний професійно керувати духовного становлення школярів, процесом збагнення пріоритетів життєвих цінностей, відповідальності за самовизначення та розвиток власного світогляду.

Аналізуючи сучасну ситуацію, ми акцентуємо увагу на деяких недоліках у педагогічній діяльності вчителя:

1. Відсутність у значної кількості вчителів покликання до професії вчителя. Тільки 31,0% учителів свій вибір професії мотивували любов'ю до дітей, бажанням спілкуватися з ними, відчувати радість їх успіхів.

2. Практика школи й психологічні спостереження, бесіди з учителями свідчать: якщо вчитель не має радісного задоволення своєю роботою, то в нього можуть виникати типові психосоматичні порушення: неврози, гіпертонія, вегето-судинна дистонія, захворювання внутрішніх органів.

3. Недостатнє вміння створювати сприятливий психологічний клімат у своїй сім'ї; володіти своїми емоціями; невміння розвивати у себе психологічну установку бути радісним.

4. Недостатнє усвідомлення особливої соціальної ролі вчителя, його високої відповідальності за найдорожче – дитину.

5. Більшість учителів не усвідомлює необхідності цілеспрямованого, систематичного самопізнання й самовдосконалення; самовиховання високого рівня моральних і вольових якостей, загальноінтелектуальних та педагогічних здібностей, стійкої працездатності та фізичного, психічного й духовного здоров'я.

6. Більшість учителів не має достатньої практичної психологічної підготовки у складанні програми самовдосконалення своєї особистості та її реалізації на практиці і тільки зрідка звертаються за допомогою до шкільних чи вузівських психологів.

Таким чином, розглянувши деякі типові труднощі й недоліки в педагогічній діяльності вчителів, вважаємо, що їх корінною причиною є недостатній рівень сформованості життєвої компетентності у процесі їх професійної підготовки. На наш погляд, однією з необхідних умов запобігання їм і подолання є формування у майбутніх учителів із самого початку навчання на першому курсі активної і стійкої потреби в самопізнанні, самовдосконаленні, розвитку вміння цілісно мислити, й особливу увагу слід приділяти формуванню однієї з найважливіших компетентностей – життєвої.

Ось чому так гостро виникла проблема формування життєвої компетентності вчителя, який здатний допомогти сучасним школярам визначити та керуватися в житті загальнолюдськими цінностями.

Аналіз літератури щодо цієї проблеми та її сучасного стану дав змогу виявити основні суперечності між потребою суспільства в педагогах із сформованою системою усвідомлених життєвих компетенцій і відсутністю науково обґрунтованих педагогічних умов, що забезпечують процес формування життєвої компетентності студентів у вищих педагогічних закладах освіти в процесі їхньої професійної підготовки.

Психологічне підґрунтя досліджуваної проблеми становлять праці із психології особистості (Б. Ананьєв, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, П. Сімонов); психології відносин (П. Блонський, В. Зеньківський, В. Мясищев).

Висновки. Резюмуючи вищезазначене, ми зосереджуємо увагу на тому, що розгляд процесу професійної підготовки фахівців у сучасній вищій школі не може бути здійснений без з'ясування деяких питань, що стосуються створення педагогічних умов формування життєвої компетентності студентів педагогічних та класичних університетів. Результати дослідження можуть бути використані для розробки концепцій, програм і проєктів, що зорієнтовані на підвищення потенціалу навчального середовища вищих навчальних закладів.

Список використаної літератури

1. Життєва компетентність особистості: від теорій до практики : науково-методичний посібник / за ред. І.Г. Єрмакова. – Запоріжжя : Центріон, 2005. – 640 с.
2. Життєва компетентність особистості : науково-методичний збірник / за ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова. – К. : Богдана, 2003. – 520 с.
3. Зимняя И. Ключевые компетентности – новая парадигма результата образования / И. Зимняя // Дайджест педагогічних ідей та технологій. – 2004. – № 1–2. – С. 11–14.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2014.

Зубкова Л.М. Необходимость формирования жизненной компетентности будущего учителя

В статье рассматривается проблема необходимости формирования жизненной компетентности будущих учителей и ее составляющие; актуализируется необходимость формирования целостного мировосприятия студентов.

Ключевые слова: *жизненная компетентность, самосовершенствование.*

Zubkova L. Necessity of forming life competence in future teachers

The article raises a problem of forming life competence in future teachers and defines the role and importance of developing integral conception of the world in future educators.

Much attention is given to the fact that the primary values of modern education are not only to provide future specialists with profound knowledge but also to develop the need of self-realization, the ability for self-educating, to form the skills of assessing the level of personal development, the level of creative activity that is the level of life competence.

The article further gives the up-to-date information about the problem of forming life competence and reveals the fact that life competence is not a new concept. A number of researchers focus their attention on the process of forming key competence and its components in future teachers of particular specialization (i. e. pedagogical competence, communicative competence, etc). But the integral concept of life competence in future teachers is still poorly understood.

Special attention in the article goes to the fact that actualization of the problem of forming life competence in students of classical universities is connected with renewed demands as for ethical, civic qualities of future teachers. It results from a unique function of a teacher in a society, from social opportunities to influence the spiritual life of a generation.

In conclusion it may be stated that investigation of the process of professional preparation of specialists of classical universities can not leave out forming life competence from which personality of a teacher is germinated.

Key words: *life competence, self-perfection.*